

Mgr. Zdeněk Duda, *Smrt a opatrnost pastýřská. Duchovní péče o nemocné a umírající na přelomu 18. a 19. století*. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, Katedra teologických věd. České Budějovice 2022. 227 s.

Posudek oponentky disertační práce

Ve své práci se Mgr. Duda rozhodl zaměřit na problematiku duchovní péče o nemocné a umírající na přelomu 18. a 19. století, tedy v období, kdy se péče o nemocné a umírající stala jednou z nejvýznamnějších a nejdůležitějších oblastí činnosti duchovního pastýře. Téma se autor rozhodl zkoumat v kontextu reformy teologického studia a zavedení pastorální teologie jako univerzitní disciplíny, kde tradiční přípravu na dobrou smrt do značné míry ovlivnilo a časem také nahradilo nové pojetí křesťanské péče o nemocné a umírající. Na základě rozboru prvních učebních textů nového oboru pastorální teologie a rekonstrukci kontextu, v němž byly sepsány, si autor vytkl za cíl vymezit základní obsahy pojmu duchovní péče o nemocné a umírající. Současně se rozhodl tematizovat příslušné dobové pojmy nemoci, smrti, (svátosti) posledního pomazání, stejně jako žádoucí přípravu na (dobrou) smrt.

Práce má logickou strukturu, skládající se ze tří velkých celků (šesti kapitol), rozsáhlého úvodu a shrnujícího závěru.

První část autor věnuje historiografickému, antropologickému a kulturologickému uchopení smrti. Přibližuje zde různé metodické inspirace, ovlivněn byl mj. koncepty Norberta Eliase a Philippa Arièse; práce ani jednoho z nich ale nepovažuje za nezpochybnitelný kánon. Především v případě Arièse tak potvrzuje tezi, že s jedním z představitelů školy Annales lze polemizovat, lze ho odmítat či naopak přijmout, ale žádný historik zabývající se dějinami smrti (a dějinami dětství, dodala bych) se bez důkladné znalosti jeho děl neobejde. Podkapitolu 1.2. si Ariès nesporně zaslouží, navzdory některým jeho pochybným premisám a interpretacím, které Z. Duda obratně vyvrací. Podobný ohlas jako Arièsovy práce měla v angloamerickém prostředí kniha dalšího ze zakladatelů moderního historického bádání o smrti, Davida E. Stannarda, *The Puritan Way of Death* – i její přijetí oscilovalo od nadšení po odmítnutí. Nelze vyjmenovávat všechny tituly sekundární literatury, s níž Z. Duda pracoval – seznam pramenů a literatury čítá přes dvacet stran. Připomeňme jen, že s nimi pracoval odpovědně a že se na poli tematicky rozdílné odborné literatury pohybuje zcela bezpečně. Všimá si i antropologické inspirace, především stále využívané a obecně citované práce A. van Gennepa o přechodových rituálech, inspiraci hledá rovněž v kulturologické thanatologii, která byla ke konci devadesátých formulována jako teoretický koncept, umožňující srovnávací studium způsobů, jimiž se jednotlivé lidské kultury vyrovnávají se smrtí.

Druhá část práce, *Pastorální teologie jako předmět historického bádání*, sleduje vznik této nové disciplíny vyučované na teologických fakultách. Sleduje, jak se vyrovnávala s otázkou péče o nemocné a umírající, do jaké míry byla cestou k praktické orientaci teologického studia. Téma je dovedeno do 19. století, přičemž autor dobře zná i jeho retrospektivu. Věnuje se návrhu nového uspořádání teologického studia a všimá si osobnosti břevnovského opata, od roku 1774 studijního ředitele pražské, později vídeňské teologické fakulty, Františka Štěpána Rautenstraucha. V této kapitole autor pracuje také s koncepty modernity a s ní souvisejícím tématem sekularizace, s nejednoznačností tohoto pojmu a jejími různými konotacemi. Současně s tím jsou také tematizovány příslušné dobové pojmy nemoci, smrti, (svátosti) posledního pomazání, stejně jako žádoucí příprava na (dobrou) smrt. Z. Duda se věnuje i tématu medikalizace společnosti, konceptu biomoci, díky které začala medicína vstupovat „do prostředí, které bylo po dlouhý čas vyhrazené katolickým duchovním a jejich vědění,“ (s. 95).

Tyto první dvě části disertační práce jsou tak kompetentní analýzou důležitých titulů sekundární literatury z oblasti historie, antropologie, teologie a kulturologie, které k problematice vznikly. Autor rovněž vysvětluje kategorie a procesy, s nimiž hodlá pracovat. Současně jsou vhodně koncipovaným úvodem do problematiky využitých pramenů (konkrétně se jedná o první učebnice pastorální teologie, podrobněji se autor zaměřil na tři učební texty, jež v českém prostředí došly širšího využití), které tvoří náplň rozsáhlé třetí části.

Tato část (kapitola tři až šest) je stěžejní partií Dudova spisu. Po nastínění struktury teologických studií a pre/osvícenských a osvícenských zásahů do této oblasti (významná pozornost je věnována Rautenstrauchovu studijnímu plánu i osobnostem, které ho na vídeňské teologické fakultě naplňovaly) se autor na základě analýzy učebních textů pastorální teologie zaměřil na vymezení podob a obsahů duchovní péče o nemocné a umírající. Na základě analýzy prvních učebnic pastorální teologie došel k rekonstrukci vlastností, povinností a poslání nového duchovního pastýře, což je nesporným a významným přínosem práce.

Do třetí části spadá i pátá kapitola, *Osvícenský koncept duchovenského úřadu*, v níž se Z. Duda zaměřil na vztah duchovního a státu, na osvícenský koncept nového duchovního, který se pod vlivem jansenisticko-osvícenských idejí zásadně proměnil: „tridentský ideál zbožného a pokorného kněze řádně konajícího obřady podle předepsaných rubrik, poslušného svých představených a také oproštěného od veškerých ambic a ctižádostivosti nahradil obraz kněze úředníka ve službách církve a státu,“ píše autor na straně 147.

Komparace textů olomouckého Václava Stacha s východisky a záměry pražského Jiljího Chládky (autor upozorňuje na Chládkovo jazykově pojaté vlastenectví) je pak prohloubena na konkrétním tématu, a to v 6. kapitole, nesoucí název *Osvícenská duchovní péče o nemocné a umírající*. Zde čtenář najde přiblížení všech postupů a strategií či žádoucích vzorců chování a jednání duchovního, kde jsou zdrojem nejen Chládkovy a Stachovy práce, ale i dílo vídeňského pastoralisty Franze Giftschütze.

Zkoumané období, jak Duda upozorňuje, přineslo další novinku: k lůžku nemocného „přisedla“ vedle duchovního také biomoc. Oproti barokní praxi bylo třeba „přistoupit na to, že nemoc je místem společného působení kněžského a lékařského vědění, a v důsledku toho nemoc postupně zbavovat tradičního posvátného hávu.“ Podle představitelů pastorální teologie měl pastýř „nemocného také napomínat k ‘pilnému’ užívání léků a dalších lékařských prostředků, ‘zřízených’ Bohem k opětovnému nabytí předešlého zdraví. Nemoc mohla být vyložena i jiným než náboženským jazykem a jinak také léčena,“ najdeme na s. 169.

Na závěr je třeba říct, že disertační práce Mgr. Zdeňka Dudy patří mezi skutečně zdařilé. Přestože smrt se v poledních několika desetiletích stala výrazným subjektem interdisciplinární diskuse, vzbudila zájem humanitních i sociálních věd a v neposlední řadě se stala oblíbeným tématem především kulturních dějin, a to i v českém prostředí, je možné konstatovat, že Dudův přístup je originální, legitimní a promyšlený. Je originální, jak pokud se týče metodických východisek, tak použitých pramenů, jejich interpretací i závěrů.

Autor odpověděl na všechny otázky, které si v úvodu ke spisu vytyčil. Pozoruhodná je znalost širokého historického kontextu zkoumané problematiky, znalost řešení tématu v dalších vědních oborech, jistota v práci s prameny.

Po formální stránce nelze spisu Mgr. Dudy nic vytknout. Používá kultivovaný jazyk, text je čtivý, vyznačuje se jasnou argumentací, příznivě působí logická i stylistická návaznost jednotlivých částí či vyváženost hlavního textu a poznámkového aparátu. Stránky jsou takřka prosté překlepů (s. 6) či stylistických škobrtnutí (s. 98).

Na závěr bych si dovolila formulovat dva dotazy:

1. Tridentský koncil se k přípravě duchovních správců vyslovil v zasedání *De reformatione*. Jednou z podmínek pro přijetí do koleje pro přípravu kandidátů kněžství v církevních naukách byl jejich manželský původ. Platilo to i po roce 1787?
2. Čím se odlišovala „dobrá smrt“ pozdního 18. a 19. století od barokního pojetí?

Disertační práci Mgr. Zdeňka Dudy *Smrt a opatrnost pastýřská. Duchovní péče o nemocné a umírající na přelomu 18. a 19. století* ráda doporučuji k obhajobě.

V Hradci Králové, 3. června 2022

prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.